

## REDACTIONEEL

# Confrontatie met koloniaal onrecht

## Pacificatie en de moeizame opbouw van een gezamenlijke toekomst

*Alice Bosma, Katrien Lauwaert, Ivo Aertsen, Sven Zebel, Anneke van Hoek & Bas van Stokkom*

In het lang verwachte rapport van drie Nederlandse onderzoeksinstituten dat eerder dit jaar werd gepubliceerd, wordt klare wijn geschonken over het Nederlandse geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949). Het rapport, getiteld *Over de grens*,<sup>1</sup> concludeert dat de Nederlandse krijgsmacht veelvuldig en structureel extreem geweld gebruikte, waaronder buitengerechtigde executies. Het klassieke regeringsstandpunt dat er wel incidenteel ‘excessen’ hadden plaatsgevonden maar dat het leger zich in de regel ‘correct’ had gedragen, kan daarmee in de prullenbak. Rechtsgeleerde en voorzitter van Restorative Justice Nederland Theo de Roos gaat hier verderop in dit nummer op in, als hij de rehabilitatie van Indonesiëweigeraars bespreekt.

Na publicatie van het rapport sprak premier Rutte publiekelijk zijn excuses uit voor wat er in de jaren 1945-1949 was gebeurd. Dat neemt niet weg dat de stap naar excuses voor de lange periode van kolonisatie nog moet worden gezet. Voorjaar 2021 maakte Rutte bekend dat hij geen excuses zal aanbieden aan de nabestaanden van slaven uit Suriname, de Antillen of Indonesië. Daarbij speelde mee dat ‘een debat hierover juist de tegenstellingen in Nederland aanjaagt’. Hij heeft er ook moeite mee excuses te maken voor feiten die in een ver verleden hebben plaatsgevonden. ‘Wie ben ik om nu de morele vinger te heffen naar voorgangers als Schimmelpenninck of Thorbecke?’ Want in die tijd was Nederland een autocratisch bestuurd land en had het volk nagenoeg niets te zeggen.<sup>2</sup> Overigens, een aantal steden die in het verleden betrokken waren bij slavenhandel, waaronder Amsterdam,<sup>3</sup> heeft inmiddels daarvoor wel excuses aangeboden.

Dat geeft aan dat er heel uiteenlopend wordt gedacht over de betekenis van excuses. Het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden is van mening dat de Nederlandse Staat excuses moet aanbieden, zodat historisch leed kan worden geheeld. Die excuses zouden volgens het Adviescollege – ingesteld door het ministerie van Binnenlandse Zaken – vooral gericht moeten zijn op het bouwen aan een gezamenlijke toekomst.

1 G. Oostindie et al., *Over de grens. Nederlands extreem geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2022.

2 [www.trouw.nl/politiek/rutte-dit-kabinet-maakt-geen-excuses-voor-de-slavenhandel~b8ecba92](http://www.trouw.nl/politiek/rutte-dit-kabinet-maakt-geen-excuses-voor-de-slavenhandel~b8ecba92).

3 <https://nos.nl/artikel/2387567-eindelijk-excuses-van-amsterdam-voor-slavernij-nu-de-staat-nog-zeggen-nazaten>.

Alice Bosma, Katrien Lauwaert, Ivo Aertsen, Sven Zebel, Anneke van Hoek & Bas van Stokkom

‘Het gaat er niet om individuele personen aan te wijzen als schuldigen, maar om het erkennen door de Staat der Nederlanden van het door de slavernij toegevoegde leed, en het nemen van verantwoordelijkheid met zicht op een toekomstige verhouding.’<sup>4</sup>

Kathleen Ferrier, oud-Kamerlid voor het CDA en voorzitter van de Nederlandse Unesco Commissie voor onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie, zit op hetzelfde spoor. Volgens haar vergt de doorwerking van het slavernijverleden in Nederland

‘een langdurige en diepere inspanning, waarbij excuses van staatswege (door koning of premier) een noodzakelijk moment zijn, maar niet het eindpunt. Excuses zijn een stap op weg naar verzoening en een gedeelde toekomst’.<sup>5</sup>

Ferrier is voorstander van verzoening onder alle Nederlanders ten behoeve van een gedeelde toekomst. De waarheids- en verzoeningscommissie in Zuid-Afrika kan daarbij een voorbeeld zijn. Zij vindt excuses belangrijk, omdat die de eigen positie relativeren en de ander op de voorgrond plaatsen. Het gaat om erkenning van de misdaden uit het slavernijverleden, door de destijds schuldige partijen: de Staat, de stadsbesturen, de Kerk.

‘Maar excuses moeten niet het doel zijn, het is niet het eind van de dialoog, als in “We hebben excuses aangeboden, dus hou nu op met zeuren”. Excuses zijn het begin van een helend, spiritueel proces.’<sup>6</sup>

Door het delen van pijn, zegt Ferrier, kunnen een gemeenschappelijke taal en gemeenschappelijke symbolen tot stand komen. Haar visie wordt verderop in dit nummer uitvoerig besproken.

Voor de Adviescommissie en Ferrier betekenen excuses dus gezinszins dat ‘alles klaar’ is. Excuses fungeren eerder als beginpunt voor een verantwoordelijk beleid: doorvoeren van hernieuwde visies in het geschiedenisonderwijs, toewerken naar inclusie van bevolkingsgroepen en de bestrijding van institutioneel racisme. Daarbij speelt dat er onder Nederlanders met een migratieachtergrond een oprechte behoefte bestaat dat het koloniale onrecht wordt erkend, te weten wat er is gebeurd en bevestiging te krijgen dat de slachtoffers geen blaam trof. Ook de erkenning dat het instituut slavernij fout was, is van groot belang. Velen vinden het pijnlijk dat de samenleving tot nu toe daarop onverschillig heeft gereageerd.

4 [www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/07/01/adviescollege-dialooggroep-slavernijverleden-presenteert-eindrapport-ketenen-van-het-verleden](http://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/07/01/adviescollege-dialooggroep-slavernijverleden-presenteert-eindrapport-ketenen-van-het-verleden).

5 [www.trouw.nl/opinie/excuses-eisen-van-de-koning-is-te-makkelijk-het-is-belangrijker-dat-hij-het-land-verzoent~b4aba988](http://www.trouw.nl/opinie/excuses-eisen-van-de-koning-is-te-makkelijk-het-is-belangrijker-dat-hij-het-land-verzoent~b4aba988).

6 [www.trouw.nl/binnenland/vijf-experts-over-de-zin-en-onzin-van-excuses-voor-de-slavernij~b2a14fcc](http://www.trouw.nl/binnenland/vijf-experts-over-de-zin-en-onzin-van-excuses-voor-de-slavernij~b2a14fcc).

In een onderzoek naar de mening van de Nederlandse bevolking over excuses in de context van het slavernijverleden rijst precies dat onverschillige beeld op.<sup>7</sup> De resultaten van dit onderzoek, uitgevoerd door I&O Research, wijzen onder meer het volgende uit. Van de Nederlanders zonder migratieachtergrond vindt 62 procent excuses niet nodig. Onder Nederlanders met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond vindt juist 70 procent dat dit wél moet gebeuren. Opmerkelijk is dat ook onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders twee derde voorstander is van excuses door Nederland.

Een meerderheid van de autochtone Nederlanders is van mening dat 'het einde zoek is' wanneer Nederland excuses in deze context maakt (63 procent). Autochtonen verwachten ook niet dat het maken van excuses de bevolking in Nederland dichter bij elkaar zal brengen. Bijna de helft denkt dat het maken van excuses verdere polarisatie in de hand zal werken.

Verder is 61 procent het eens met de volgende stelling: 'Je kunt geen excuses maken voor iets wat vorige generaties hebben gedaan.' Ook hier zien we grote verschillen tussen allochtone en autochtone respondenten. Slechts een kwart van de Surinamers en Antillianen bevestigt die stelling. Als het gaat om de vraag of het maken van excuses een terechte erkenning voor de nazaten van slaafgemaakten is, zegt 36 procent 'ja'. Ook hier oordelen Surinamers en Antillianen heel anders: 64 procent geeft een bevestigend antwoord.

Het voorgaande roept veel vragen op en noopt tot nadere reflectie. Opvallend is dat sterke identificatie met het narratief van Nederland als een economisch succesvolle natie, niet alleen bij gewone Nederlanders maar ook bij politici en bestuurders, erkenning in de weg zit. Wat dat betreft is Nederland hardleers. Schrijver David van Reybrouck, die twee bestsellers schreef, *Congo* over de Belgische koloniale geschiedenis en *Revolusi* over de onafhankelijkheidsstrijd in Indonesië, verwees onlangs naar een Brits onderzoek uit 2019 waaruit bleek dat Nederlanders uitermate trots zijn op hun vroegere overzeese gebied, zelfs meer dan de Britten. Hij onderstreept dat Nederlanders pas vrij recentelijk meer aandacht zijn gaan schenken aan hun koloniale verleden.<sup>8</sup>

In een interview dat *Eos Wetenschap* in 2020 met Van Reybrouck hield,<sup>9</sup> maakte hij interessante vergelijkingen tussen Nederland en België als het gaat over de omgang met het koloniale verleden. Volgens hem was België al langer klaar voor de confrontatie met dat verleden dan Nederland:

'Dat verschil heeft een aantal oorzaken. In België is de Congolese diaspora bijvoorbeeld groter dan de Indonesische in Nederland. Maar het heeft vooral te maken met het onderwijs. Op de Nederlandse middelbare scholen is geschiedenis maar drie jaar een verplicht vak. En in die drie jaar krijgen leerlingen een

7 W. Engeland et al., *Excuses voor het Nederlandse slavernijverleden?* A'dam, 2021. Zie ook: [www.ioresearch.nl/wp-content/uploads/2021/02/ieno-research-peiling-januari-ii-slavernij-iov-trouw.pdf](http://www.ioresearch.nl/wp-content/uploads/2021/02/ieno-research-peiling-januari-ii-slavernij-iov-trouw.pdf).

8 David van Reybrouck, *Dekoloniseer de toekomst*, NRC 1 oktober 2022. [www.nrc.nl/nieuws/2022/09/29/dekoloniseer-de-toekomst-a4143599](http://www.nrc.nl/nieuws/2022/09/29/dekoloniseer-de-toekomst-a4143599).

9 Eos Wetenschap, [www.eoswetenschap.eu/geschiedenis/het-onrecht-gaat-niet-alleen-over-het-verleden](http://www.eoswetenschap.eu/geschiedenis/het-onrecht-gaat-niet-alleen-over-het-verleden).

Alice Bosma, Katrien Lauwaert, Ivo Aertsen, Sven Zebel, Anneke van Hoek & Bas van Stokkom

zwaar geframed verhaal te slikken. Het is ronduit verbijsterend wat je tegenkomt als je er de handboeken over de Nederlandse geschiedenis op naslaat. Zelfs in recente uitgaves staan termen als tolerantie en democratie om de kolonisatie in Indonesië te beschrijven. Ik las over een onderzoek bij eerstejaarsstudenten van de lerarenopleiding geschiedenis. Hun kennis over het nationale verleden steunt eenzijdig op glorieverhalen: de economische roem van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, de politieke grandeur van de grondwet van Johan Rudolf Thorbecke, de morele kracht van het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Als dat de bakens zijn, heb je te maken met structurele zelfoverschatting.’

In hetzelfde interview gaat Van Reybrouck in op de vraag waarom Nederland zo krampachtig vasthield aan zijn overzeese gebied. Hij merkt op dat onder Nederlandse politici nauwelijks doordrong dat steeds meer landen na de Tweede Wereldoorlog het koloniale juk van zich afwierpen.

‘Dan moet je als kolonisator wel beseffen dat een ander tijdperk is aangebroken. En toch hield Nederland hardnekkig vast aan zijn kolonie. Dat had voor een deel opnieuw te maken met economische noodzaak. Het moederland was compleet verwoest door de oorlog en de heropbouw moest worden gefinancierd. Indonesië moest opnieuw de kurk worden waarop Nederland dreef, net zoals in de eeuw daarvoor.’

In België verliep de dekolonisatie anders. De Belgische regering wilde niet verzeild raken in een oorlog en besloot reeds vroeg onafhankelijkheid toe te kennen aan Congo. Omdat het land daar niet klaar voor was, ‘kon het aan de touwtjes blijven trekken’.

‘Om een natie te besturen heb je politici, ambtenaren, ingenieurs, artsen, bankiers nodig. Die stonden klaar in Indonesië toen het onafhankelijk werd. In Congo anno 1960 was dat niet het geval. En dus moest elke minister zich laten bijstaan door een Europese – lees: Belgische – raadgever, bleven de legerofficieren nog gewoon Belgen, en de bedrijfsleiders ook. De dekolonisatie kwam erg laat en de onafhankelijkheid erg vroeg.’

We vermeldden dat Van Reybrouck wijst naar het Nederlandse onderwijs als een van de oorzaken voor het feit dat Nederland achterloopt op het gebied van dekolonisatie ten opzichte van België. Dit sluit naadloos aan bij wat Marvin Hokstam aan het begin van dit themanummer in zijn column stelt:

‘Het onderwijs hoort op te voeden, maar door de Eurocentrische dominantie is het eeuwenlang misbruikt om mensen op te zadelen met een vertekend beeld van zichzelf en andere mensen. Er zijn enkele cosmetische aanpassingen doorgevoerd de afgelopen jaren, maar leerlingen leren nog steeds dat Michiel de Ruyter de grootste zeeheld van zijn tijd was. Bij slavenhandel, slavernij en ko-

lonisatie wordt niet lang stilgestaan en termen als “ontdekkingsreizen” en “Gouden Eeuw” komen nog steeds voor in het curriculum.’

Hokstam pleit voor fundamenteel ander onderwijs:

‘Niet alleen hier en daar een nieuwe les toevoegen aan de overmatige kennisoverdracht vanuit het perspectief van de kolonisator, maar ook gewoon durven om geheel nieuw onderwijs te bieden, dat voor balans moet gaan zorgen.’

Hij maakt zich sterk voor de oprichting van Afro-scholen en bespreekt de weerstand die dat – volgens hem onterecht – oproept. Ruimte bieden aan dit soort scholen ziet Hokstam als noodzakelijk in een proces van dekolonisatie en (zelf)herstel van voormalig gekoloniseerden.

In dit nummer zijn vijf artikelen opgenomen. De eerste bijdrage is van Nicole Immler, die aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht een nieuwe leerstoel bekleedt, getiteld *Historical Memory and Transformative Justice*. De oratie die zij onlangs uitsprak, is in bekorte vorm opgenomen. Volgens Immler zijn zinvol herstel en het aanpakken van de oorzaken van onrecht zonder kennis van het verleden onmogelijk. Niettemin betoogt ze dat de nieuwe lens van ‘transformative justice’ een toekomstgerichte benadering van verantwoordelijkheid vereist in plaats van een achterwaarts gerichte benadering van aansprakelijkheid. Herstelbetalingen zijn vaak betekenisloos en worden menigmaal ervaren als ‘afkopen van schuld’. Een toekomstgerichte benadering zorgt voor een verschuiving van de focus van het juridische naar het sociale. Op die manier kunnen we het recht dichter bij huis brengen, waarbij de opbouw van relaties en participatie de sleutelwoorden zijn. Het gaat erom dat slachtoffers van koloniaal onrecht en hun nazaten het gevoel hebben gehoord te worden. Aan de hand van het Nederlandse slavernijverleden geeft Immler eerst aan hoe beperkt onze verbeelding is over wat erkenning betekent, en hoe erkenning ruimer kan worden gezien. Vervolgens bespreekt de auteur enkele andere casussen van historisch onrecht uit het bredere onderzoeksproject *Dialogics of Justice* en gaat ze dieper in op enkele theoretische invalshoeken die *Transformative Justice* verder zouden kunnen ontwikkelen.

Wouter Veraart besteedt in zijn bijdrage aandacht aan het belang van nationale excuses voor het koloniale slavernijverleden en de vorm waarin die worden verwoord. De focus ligt op de juridisch-politieke betekenis van verontschuldiging: hoe kunnen die daadwerkelijk bijdragen aan de erkenning van juridisch onrecht uit het verleden? Veraart betoogt dat nationale excuses waarin koloniale slavernij als een misdrijf tegen de menselijkheid wordt bestempeld, de historische rechtsgeldigheid van slavernij ongedaan maakt. De tot slaaf gemaakte personen krijgen postuum de formele erkenning die ze als volwaardige personen verdienen. Vervolgens gaat de auteur in op de vraag of nationale verontschuldiging inderdaad een wettelijke vorm moeten aannemen, zoals aanbevolen door het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden. Wat gebeurt er precies als nationale excuses vergezeld gaan van een ‘disclaimer’ zoals het Adviescollege voorstelt, waarmee bij voorbaat

Alice Bosma, Katrien Lauwaert, Ivo Aertsen, Sven Zebel, Anneke van Hoek & Bas van Stokkom

eventuele juridische aansprakelijkheid wordt uitgesloten die uit de excuses zou kunnen voortvloeien? Volgens Veraart leent het excuus van de hoogste representant van de Nederlandse Staat – bij uitstek een symbolisch gebaar – zich er niet toe om in een wettelijke vorm te gieten. Dat excuus komt ‘uit het hart’. De door het Adviescollege aanbevolen rechtsvorm verdient dan ook heroverweging. Ook de aanbeveling om wettelijke excuses te voorzien van een ‘disclaimer’ zijn problematisch, omdat deze gepaard kunnen gaan met juridische uitsluiting. Bovendien ondermijnt die disclaimer het onvoorwaardelijke karakter dat een excuus ten aanzien van groot historisch onrecht juist geloofwaardig maakt.

In de volgende bijdrage pleit Theo de Roos voor herstel en rehabilitatie van Indonesiëweigeraars. Tussen 1945 en 1949 werden tienduizenden jonge mannen als dienstplichtigen naar Indonesië gestuurd om zich bij het Nederlandse koloniale leger aan te sluiten in wat toen een ‘politie actie’ werd genoemd. Maar in feite ging het om een oorlog tegen het Indonesische Republikeinse leger dat streed voor onafhankelijkheid. Enkele duizenden dienstplichtigen weigerden mee te doen en werden vervolgd en veroordeeld tot zware gevangenisstraffen. In februari 2022 erkende de Nederlandse regering – aangespoord door de publicatie van het onderzoek *Over de grens* – dat het gewelddadige optreden van Nederlandse militairen tijdens de onafhankelijkheidsoorlog van ‘structurele extreme’ aard was. Volgens De Roos dienen de weigeraars van militaire dienst daarom te worden gerehabiliteerd. De regering heeft tot op heden geen voorstellen voor een dergelijke regeling ingediend. De Roos is van mening dat wetgeving nodig is om die regeling tot stand te brengen. Het zou recht doen aan de weigeraars (van wie enkelen nog in leven zijn), die door hun keuze ‘aan de goede kant van de geschiedenis’ stonden.

In het daaropvolgende stuk betoogt Sven Zebel dat voor een breed gedragen wijze van omgang met en redden aan het negatieve koloniale verleden van Nederland het essentieel is dat de Nederlandse bevolking meer rekenschap gaat geven van dit verleden – en niet louter (vertegenwoordigers van) Nederlandse instituten. Zebel zoomt vervolgens op basis van onderzoek in op de belangrijke rol die de psychologische identificatie met de eigen nationale groep speelt in de bereidheid van huidige Nederlanders om koloniale wandaden te erkennen. Deze groepsidentificatie voorspelt of Nederlandse burgers zich schuldig voelen daarover en vervolgens ook bereid zijn herstelgerichte acties te steunen (zoals excuses richting de nazaten van benadeelde groepen). Hij laat zien dat een sterke groepsidentificatie op gespannen voet staat met sterke schuldgevoelens – een sterke identificatie onderstreept immers het belang van de groep voor het eigen zelfbeeld, en men is daarom gemotiveerd de negatieve invloed die het koloniale verleden zou kunnen hebben op de reputatie van de eigen groep af te zwakken. Hij besluit het artikel met de verkenning van omstandigheden die kunnen maken dat zelfs hoge identificeerders zich verantwoordelijk en schuldig gaan voelen voor de koloniale wandaden – die omstandigheden hebben gemeen dat het uiten van schuldgevoelens een manier is om de hoge moraliteit van Nederlanders te onderstrepen.

Het vijfde artikel in dit nummer is gewijd aan de Parlementaire Commissie voor het koloniale verleden die het Belgische parlement in 2020 heeft ingesteld om het

Belgische koloniale verleden in Congo, Rwanda en Burundi te onderzoeken. De Commissie kreeg een zeer breed mandaat, dat onder meer bestond uit het voeren van onderzoek naar de rol van de Belgische Staat, de Belgische autoriteiten en niet-statelijke actoren zoals het koningshuis, de Kerk en de bedrijfswereld, het in kaart brengen van de gevolgen van het kolonialisme en het toewerken naar verzoening en herstel. Het werk van deze parlementaire commissie werd voorbereid door een expertengroep, die een verslag neerlegde met, onder meer, een reflectie op de stand van zaken van het historisch onderzoek dienaangaande, het verband tussen kolonialisme en racisme en de mogelijkheden van verzoening en herstelbetalingen. Martien Schotsmans, die als expert deel uitmaakte van deze groep, vestigt de aandacht op de herstelrechtelijke benadering en de discussie over herstelmaatregelen in het reeds gepubliceerde rapport van de experts. In dat rapport wordt aanbevolen dat de commissie een herstelmatrix ontwikkelt, gebaseerd op een gediversifieerde benadering van herstelmaatregelen, afhankelijk van het soort vooroordeel en de categorie slachtoffers. Om ervoor te zorgen dat de herstelmatrix wordt uitgevoerd, moet deze bij wet worden vastgesteld. Na de publicatie van het rapport van experts heeft de commissie ruim honderd slachtoffers, getuigen en deskundigen gehoord. Het eindrapport van de Commissie zelf moet in december 2022 verschijnen.

Ivo Aertsen en Katrien Lauwaert gingen in gesprek met Nadia Nsayi naar aanleiding van haar in 2020 verschenen boek *Dochter van de dekolonisatie*. Het boek verlecht Nsayi's familiegeschiedenis met het verloop van de kolonisatie en dekolonisatie van Congo. We maken kennis met alle periodes: de stichting in 1885 van de Onafhankelijke Congostaat, een kolonie onder het persoonlijke bewind van koning Leopold II; het ontstaan van Belgisch Congo in 1908, waarbij de Belgische Staat de kolonie overneemt; de onafhankelijkheid in 1960 en de verdere turbulente geschiedenis van het land inclusief de complexe relatie met België.

Het zwaarste gevolg van de kolonisatie is voor Nsayi de psychologische erfenis van zogezegde 'zwarte inferioriteit' en 'blanke superioriteit' waar tot op vandaag mens en samenleving van doordrongen zijn. Herstel vereist dan onvermijdelijk een proces dat op allerhande niveaus en domeinen inzet op het ontwikkelen van gelijkwaardigheid: gelijkwaardige relaties en oprechte samenwerking tussen België en Congo, maar evengoed tussen het Belgische middenveld actief in Congo en de lokale bevolking, én in België zelf. Een echt herstelbeleid voeren vraagt dus een integrale aanpak. Excuses van de drie grote instituties die de kolonisatie mogelijk gemaakt hebben, is een eerste stap, stelt Nsayi. Daar waar de overheid – koningshuis en regering – en de Kerk al stappen hebben gezet (excuses, teruggave van roofkunst), blijft het vanuit het bedrijfsleven vooralsnog erg stil. Dat zou moeten doorbroken worden. Van herstelbetalingen verwacht Nsayi geen groot heil. Hoe zouden ze het aangedane onrecht ooit kunnen weerspiegelen? En zouden ze bij de gewone bevolking terecht komen? Het voeren van een herstelbeleid is een moeizaam, maar noodzakelijk proces. Een suggestie van Nsayi voor het Belgische maatschappelijk middenveld: via het opzetten van inclusieve, participatieve trajecten gericht op kennis en dialoog lokale gemeenschappen op het spoor brengen van concrete acties en trajecten naar herstel.



Alice Bosma, Katrien Lauwaert, Ivo Aertsen, Sven Zebel, Anneke van Hoek & Bas van Stokkom

Dit sluit nauw aan bij wat Mieke Berghmans en Sarah Van Ruyskensvelde beoogden in het sociaalpedagogisch project 'De Conversaties', waarover ze in dit nummer verslag uitbrengen.

Lange tijd waren er niet echt grote maatschappelijke discussies over de kolonisatie van Congo. Uitzonderingen waren specifieke kwesties zoals de betrokkenheid van de Belgische Staat in de moord op de eerste democratisch verkozen president Patrice Lumumba. Uitstekende onderzoeksliteratuur en documentaires brachten echter stilaan de koloniale geschiedenis met al zijn excessen helder over het voetlicht. De omgang met het koloniale verleden werd, mede ook onder de invloed van de Black Lives Matter-beweging, steeds meer een 'living moral issue', stellen Berghmans en Van Ruyskensvelde. Meest zichtbaar waren de recente, felle debatten omtrent koloniale standbeelden en andere gedenktekens die het koloniale verleden (letterlijk) op een 'pied de stal' plaatsten.

In 'De Conversaties' gingen ze op zoek naar minder polariserende manieren om het koloniatiesgesprek te voeren. Uitgangspunt was dat het koloniale verleden iedereen aangaat en dus een democratisch gesprek behoeft. 'De Conversaties' brachten mensen met verschillende perspectieven op en ervaringen met het koloniale verleden samen rond de vraag 'Hoe moeten we met dit koloniale verleden omgaan om samen verder te kunnen?'

Onder begeleiding van een facilitator namen zeven mensen deel aan zes conversaties. Na een kennismakingssessie ging de groep op zoek naar sporen van het koloniale verleden in de publieke ruimte. Vervolgens ging men dieper in op de persoonlijke betrokkenheid van elke deelnemer op het (de)koloniatievraagstuk. Dit vormde de basis om tot slot een gedeeld antwoord te formuleren op de beginvraag. Uit de voorgestelde pistes werd er één concreet uitgewerkt: een campagne met posters en bierviltjes om anderen uit te nodigen om het gesprek over de omgang met de kolonisatie verder te zetten.

De bijdrage 'Dekolonisatie vereist een spiritueel proces' is de neerslag van een interview met Kathleen Ferrier. Ferrier haalt Anton de Kom aan, die stelde dat kennis van de geschiedenis noodzakelijk is voor een wederzijds begrip. Ze ziet dat er momentum is ontstaan om onder ogen te komen dat het slavernijverleden nog altijd doorwerkt in het heden, maar benadrukt ook dat excuses maken niet voldoende is. Excuses, wetenschappelijk onderzoek en het boven water halen van de feiten zijn belangrijk, maar niet voldoende. Nederland heeft een spiritueel proces nodig:

'Het gaat daarbij niet alleen om de feiten, maar ook om gevoelens, het gevoel dat ik connectie met je heb, een diepe verbondenheid die we voelen als iets ongrijpbaars. Ons samenzijn creëert een meerwaarde. Het gaat niet enkel om begrijpen, maar iets nieuws laten ontstaan vanuit verschillende mens- en wereldbeelden.'

Ze breekt in dit verband een lans voor het instellen van een waarheids- en verzoeningscommissie, dat een platform kan bieden voor mensen in het hele land om met elkaar in gesprek te gaan over de doorwerking van het koloniale verleden in het



heden, over de wonden en schade die het heeft veroorzaakt en over gewenste vormen van reparatie en herstel.